

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی

IMAM KHOMEINI
INTERNATIONAL UNIVERSITY

دانشکده علوم اجتماعی

**بررسی تحولات امنیتی و سیاسی کشورهای شورای همکاری خلیج
فارس با تأکید بر حضور نظامی آمریکا در منطقه**

۱۹۹۱-۲۰۰۸

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته روابط بین‌الملل

نگارنده:

آمنه جلیوند

استاد راهنما:

دکتر فرهاد درویشی سه تلانی

دی ۱۳۸۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی

IMAM KHOMEINI
INTERNATIONAL UNIVERSITY

دانشکده علوم اجتماعی

گروه علوم سیاسی

بررسی تحولات امنیتی و سیاسی کشورهای شورای همکاری خلیج

فارس با تأکید بر حضور نظامی آمریکا در منطقه

۱۹۹۱ - ۲۰۰۸

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته روابط بین‌الملل

نگارنده :

آمنه جلیوند

استاد راهنما :

دکتر فرهاد درویشی سه تلانی

استاد مشاور :

دکتر حاکم قاسمی

دی، ۱۳۸۹

تقدیم به روح بلندم؛

بهترین آموزگارم

که مرادس زندگی آموخت

به دستان پر مهرم؛

که دعایش

همواره بدرقه راهم است

و تقدیم به تمامی آنانکه در زندگی تکیه گاهی جز خدا ندارند.

قدردانی

خدایا تو را سپاس آن گاه که مرا در دایره امکان نهادی و نقش علم را بر دفتر اندیشه‌ام کشیدی و چشمه‌سار زلال دانش را ارزانی‌ام داشتی تا در برهوت نادانی سیراب‌گر وجودم باشد. در ابتدا از اولین و بزرگترین معلمان زندگیم، پدر و مادر عزیزم که مرا به جان پروردند و امید رسیدن به افق‌های روشن را در دلم شکوفا ساختند از صمیم قلب تشکر می‌کنم. بر خود لازم می‌دانم از کلیه افرادی که در انجام این پایان‌نامه مرا یاری نمودند تشکر و قدردانی نمایم، بزرگوارانی چون:

- استاد ارجمند جناب آقای دکتر فرهاد درویشی به عنوان استاد راهنما که دقت نظرشان باعث هر چه بر پار تر شدن این پایان‌نامه شد.

- جناب آقای دکتر حاکم قاسمی که زحمت مشاوره پایان‌نامه را عهده دار بودند.

- دکتر کیومرث اشتریان و دکتر بهرام نوازی داوران محترم به خاطر مطالعه دقیق و اظهار نظرشان در تصحیح مطالب پایان‌نامه.

- اساتید گرانقدر، جناب آقای دکتر یحیی فوزی، جناب آقای دکتر محمدرحیم عیوضی و جناب آقای دکتر مجید بزرگمهری که در طول دوران تحصیل از محضرشان کسب علم نمودم.

- مسئولین محترم کتابخانه مرکزی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، کتابخانه امام صادق، کتابخانه ملی، کتابخانه وزارت امور خارجه و مجلس، به خاطر همکاری صمیمانه‌شان.

- خواهر و برادرانم که آرزوی قلبی‌ام، سربلندی و موفقیتشان است.

- همچنین از تمامی دوستان و همکلاسی‌های دانشجوی خود، که بهترین دوران زندگیم در کنار آنها سپری شد، به خاطر همراهی، همدلی و همفکری صمیمانه‌شان تشکر می‌کنم.

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)
 معاونت آموزشی - مدیریت تحصیلات تکمیلی

فرم تأییدیه‌ی هیأت داوران جلسه‌ی دفاع از پایان‌نامه/رساله

بدین وسیله گواهی می‌شود جلسه دفاعیه از پایان‌نامه کارشناسی ارشد آمنه جلیوند دانشجوی رشته علوم سیاسی گرایش روابط بین‌الملل تحت عنوان بررسی تحولات امنیتی و سیاسی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس با تأکید بر حضور نظامی آمریکا در منطقه ۲۰۰۸-۱۹۹۱ در تاریخ ۱۳۸۹/۱۰/۱۲ در دانشگاه برگزار گردید و این پایان‌نامه با نمره ۱۹/۵۰ و درجه عالی مورد تأیید هیأت داوران قرار گرفت.

ردیف	سمت	نام و نام خانوادگی	مرتبه‌ی دانشگاهی	دانشگاه یا مؤسسه	امضا
۱	استاد راهنما	دکتر فرهاد درویشی	استادیار	دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)	
۲	استاد مشاور	دکتر حاکم قاسمی	استادیار	دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)	
۳	داور خارج	دکتر کیومرث اشتریان	استادیار	دانشگاه تهران	
۴	داور داخل	دکتر بهرام نوازی	استادیار	دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)	
۵	نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر سید محمد هادی ساعی	استادیار	دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)	

بسمه تعالی

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)
معاونت آموزشی دانشگاه - مدیریت تحصیلات تکمیلی
(فرم شماره ۲۶)

تعهد اصالت پایان‌نامه

اینجانب **آمنه جلیلود** دانشجوی رشته **روابط بین‌الملل** مقطع تحصیلی **کارشناسی ارشد** بدین وسیله اصالت کلیه مطالب موجود در مباحث مطروحه در پایان‌نامه / تز تحصیلی خود، با عنوان **بررسی تحولات امنیتی و سیاسی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس با تأکید بر حضور نظامی آمریکا در منطقه ۲۰۰۸-۱۹۹۱** را تأیید کرده، اعلام می‌نمایم که تمامی محتوی آن حاصل مطالعه، پژوهش و تدوین خودم بوده و به هیچ وجه رونویسی از پایان‌نامه و یا هیچ اثر و منبع دیگری، اعم از داخلی، خارجی و یا بین‌المللی، نبوده و تعهد می‌نمایم در صورت اثبات عدم اصالت آن و یا احراز عدم صحت مفاد و یا لوازم این تعهدنامه در هر مرحله از مراحل منتهی به فارغ‌التحصیلی و یا پس از آن و یا تحصیل در مقاطع دیگر و یا اشتغال و ... دانشگاه حق دارد ضمن رد پایان‌نامه نسبت به لغو و ابطال مدرک تحصیلی مربوطه اقدام نماید. مضافاً اینکه کلیه مسئولیت‌ها و پیامدهای قانونی و یا خسارت وارده از هر حیث متوجه اینجانب می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو: **آمنه جلیلود**

امضاء و تاریخ: **۱۳۸۹/۱۰/۱۲**

چکیده

خلیج فارس، یکی از حساس‌ترین و مهم‌ترین مناطق جهان به شمار می‌رود، به‌گونه‌ای که به دلیل دارا بودن موقعیت استراتژیک و منابع عظیم نفتی، همواره در کانون توجه قدرت‌های فرامنطقه‌ای از جمله ایالات متحده آمریکا بوده است. تحرکات و اقدامات آمریکا در خلیج فارس، همواره مبتنی بر یک رشته علایق و اهداف ویژه منطقه‌ای بوده و در جهت تأمین این منافع تاکنون استراتژی‌های مختلفی را به کار برده است. بدون تردید، سیاست‌های آمریکا در مقاطع زمانی مختلف پیامدهای مهمی را بر وضعیت امنیتی و سیاسی کشورهای منطقه بر جای گذاشته است. در این میان، جنگ دوم خلیج فارس (۱۹۹۱)، حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ و اشغال عراق (۲۰۰۳) به عنوان نقاط عطف مهمی در تحولات مربوط به سیاست خارجی آمریکا در منطقه خلیج فارس محسوب می‌شوند. این رویدادها، علاوه بر اینکه زمینه را برای حضور نظامی گسترده و بی‌سابقه آمریکا در منطقه فراهم کردند، سیاست خارجی این کشور را نیز، با تغییرات عمیق و اساسی در راستای گسترش دموکراسی و اصلاحات سیاسی در منطقه مواجه ساختند. در میان کشورهای منطقه، کشورهای شورای همکاری خلیج فارس به دلیل وضعیت امنیتی و نظامی ضعیف (از لحاظ امنیتی) و داشتن نظام‌های پادشاهی و فقدان شاخصه‌های دموکراسی (از لحاظ سیاسی)، بیشترین تأثیر را از سیاست‌های آمریکا در این مقاطع پذیرفتند. با توجه به این مسأله، پژوهش حاضر ضمن بررسی اهمیت خلیج فارس و معرفی شورای همکاری خلیج فارس، به بیان مهم‌ترین سیاست‌های آمریکا در منطقه طی سال‌های ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۸ و تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم این سیاست‌ها بر وضعیت امنیتی و سیاسی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، حضور نظامی آمریکا در منطقه، منجر به گسترش جو بی‌اعتمادی و ناامنی و احساس ترس و تهدید متقابل در روابط میان کشورهای شورای همکاری در نتیجه‌ی نظامی‌گری افراطی و رقابت ناسالم تسلیحاتی (از لحاظ امنیتی) و افزایش فشار بر این کشورها برای ایجاد اصلاحات در ساختار سیاسی خود (از لحاظ سیاسی) شده است. همه این شرایط، نوعی چالش و ناآرامی را موجب گردیده که بیرون رفتن از آن به سادگی امکان‌پذیر نیست و به طور مستقیم بر ثبات و امنیت داخلی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس تأثیرگذار است.

واژگان کلیدی: خلیج فارس - نفت - شورای همکاری خلیج فارس - آمریکا - نظامی‌گری - امنیت نظامی - دموکراسی - اصلاحات سیاسی

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

پیشگفتار..... ۱

بخش ۱: طرح تحقیق و کلیات

مقدمه..... ۳

فصل اول: طرح تحقیق

تعریف مسأله..... ۴
سوابق پژوهشی موضوع..... ۵
هدف پژوهش..... ۷
متغیرها..... ۷
سؤال اصلی تحقیق..... ۸
فرضیه تحقیق..... ۸
تعریف مفاهیم..... ۸
روش و استراتژی تحقیق..... ۱۰
نتایج علمی قابل پیش‌بینی از تحقیق..... ۱۰
سازماندهی تحقیق..... ۱۰

فصل دوم: خصوصیات منطقه خلیج فارس

مقدمه..... ۱۳
الف) محدوده جغرافیایی خلیج فارس..... ۱۴
ب) اهمیت ژئوپولیتیکی و استراتژیکی خلیج فارس..... ۱۵
۱- خلیج فارس: به مثابه یک منطقه ژئوپولیتیکی..... ۱۵
۲- اهمیت خلیج فارس و دگرگونی اولویت‌های استراتژیکی آن بعد از ۱۹۹۱..... ۱۶
۳- دلایل اهمیت ژئوپولیتیکی و استراتژیکی خلیج فارس..... ۱۷
۱-۳- موقعیت راهبردی و ژئوپولیتیکی..... ۱۷
۲-۳- بازار کالا و تجهیزات نظامی..... ۱۸
۳-۳- ذخایر عظیم نفت و گاز..... ۱۸
۴-۳- اهمیت اقتصادی و مالی..... ۲۱
۴- اهمیت ژئوپولیتیکی خلیج فارس در دیدگاه نظریه‌پردازان..... ۲۲
ت) خلیج فارس و قدرت‌های فرامنطقه‌ای..... ۲۴
۱- پیشینه حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای در خلیج فارس..... ۲۴
۲- جایگاه خلیج فارس در سیاست قدرت‌های بزرگ..... ۲۵
جمع‌بندی..... ۲۷

فصل سوم: شورای همکاری خلیج فارس

۳۰	مقدمه.....
۳۱	الف) تاریخچه اندیشه تأسیس شورای همکاری خلیج فارس.....
۳۴	ب) زمینه‌های تشکیل شورای همکاری خلیج فارس.....
۳۴	۱- سطح بین‌المللی.....
۳۴	۲- سطح منطقه‌ای.....
۳۵	۳- سطح داخلی.....
۳۵	پ) علل و انگیزه‌های تشکیل شورای همکاری خلیج فارس.....
۳۵	۱- علل و انگیزه‌های طبیعی.....
۳۵	۱-۱- مشترکات تاریخی.....
۳۶	۱-۲- مشترکات جغرافیایی.....
۳۶	۱-۳- مشترکات اجتماعی و فرهنگی.....
۳۷	۲- انگیزه‌های سیاسی و امنیتی تشکیل شورای همکاری خلیج فارس.....
۳۷	ت) اهداف شورای همکاری خلیج فارس.....
۳۸	ث) ساختار شورای همکاری خلیج فارس.....
۳۹	ج) دیدگاه‌های شورای همکاری خلیج فارس.....
۳۹	۱- دیدگاه‌های شورا در خصوص امنیت.....
۳۹	۱-۱- دیدگاه‌های شورا در خصوص موضوع امنیت داخلی.....
۳۹	۱-۲- دیدگاه‌های شورا در خصوص موضوع امنیت خارجی.....
۴۰	۲- دیدگاه‌های سیاسی شورای همکاری خلیج فارس.....
۴۰	۱-۲- جنگ ایران و عراق.....
۴۱	۲-۲- اشغال کویت توسط عراق ۱۹۹۱.....
۴۱	۲-۳- حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱.....
۴۱	۲-۴- اشغال عراق در مارس ۲۰۰۳.....
۴۲	ح) نقش آمریکا در شکل‌گیری شورای همکاری خلیج فارس.....
۴۳	جمع‌بندی.....

بخش ۲: سیاست‌های آمریکا در خلیج فارس طی سال‌های ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۸

۴۸	مقدمه.....
----	------------

فصل اول: کلیات

۵۱	مقدمه.....
۵۲	الف) ظهور آمریکا به عنوان یک قدرت سلطه‌گر در جهان.....
۵۴	ب) عوامل مؤثر بر سیاست خارجی آمریکا.....
۵۵	۱- هژمونی.....
۵۶	۲- موقعیت.....
۵۶	۳- تفکر حاکم.....

۵۶	۴- گزینش و انتخاب روش‌ها.....
۵۷	پ) جایگاه خلیج فارس در تفکر استراتژیک ایالات متحده آمریکا.....
۵۷	۱- اهمیت اقتصادی: ذخایر انرژی (نفت و گاز).....
۵۸	۲- اهمیت ژئوپولیتیک و استراتژیک.....
۵۸	۳- اهمیت فرهنگی و ایدئولوژیک.....
۵۹	۴- خلیج فارس، میدان رقابت سیاسی و کسب حیثیت.....
۵۹	ت) علایق ایالات متحده آمریکا در خلیج فارس.....
۶۰	۱- اهداف و علایق اقتصادی.....
۶۰	۱-۱- نفت، اصلی ترین علاقه آمریکا در خلیج فارس.....
۶۲	۱-۲- خلیج فارس، بازاری مطلوب برای آمریکا.....
۶۲	۱-۳- امکانات تجاری- اقتصادی منطقه.....
۶۲	۲- اهداف و علایق سیاسی.....
۶۳	جمع‌بندی.....

فصل دوم: سیاست‌های آمریکا در خلیج فارس طی سال‌های ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۱

۶۷	مقدمه.....
۶۸	الف) جنگ دوم خلیج فارس و آغاز حضور فزاینده آمریکا در منطقه.....
۶۸	۱- حمله عراق به کویت (۱۹۹۰).....
۶۹	۲- طرح امنیتی سپر صحرا.....
۷۱	۳- آثار و پیامدهای حمله عراق به کویت (۱۹۹۰) بر منطقه خلیج فارس.....
۷۲	۴- دگرگونی در استراتژی آمریکا بعد از جنگ دوم خلیج فارس.....
۷۴	ب) پیمان دمشق و طرح امنیتی (۲+۶).....
۷۵	پ) نظام امنیت تک‌قطبی.....
۷۷	ت) دکترین جورج بوش پدر.....
۷۷	۱- نظم نوین جهانی.....
۷۹	۲- جایگاه خلیج فارس در نظم نوین جهانی.....
۸۰	۳- راهبرد امنیت ملی جورج بوش پدر.....
۸۱	۴- اهداف استراتژیک آمریکا در خلیج فارس در دوره بوش پدر.....
۸۲	ج) دکترین کلینتون.....
۸۲	۱- سیاست مهار دوگانه.....
۸۴	۲- راهبرد امنیت ملی کلینتون.....
۸۵	۳- اهداف استراتژیک آمریکا در خلیج فارس در دوره کلینتون.....
۸۶	جمع‌بندی.....

فصل سوم: سیاست‌های آمریکا در خلیج فارس طی سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۳

۹۱	مقدمه.....
۹۲	الف) حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱.....
۹۳	۱- آثار و پیامدهای حادثه ۱۱ سپتامبر.....

۹۴	۱-۱- پیامدهای بین‌المللی.....
۹۵	۲-۱- پیامدهای منطقه‌ای.....
۹۶	۲- جنبش محافظه‌کاران جدید و دیدگاه‌های آنان در زمینه سیاست خارجی آمریکا.....
۱۰۰	ب) دکترین جورج دبلیو بوش.....
۱۰۰	۱- راهبرد امنیت ملی جورج دبلیو بوش.....
۱۰۳	۲- جایگاه خلیج فارس در استراتژی امنیت ملی جورج دبلیو بوش.....
۱۰۴	۳- اهداف استراتژیک آمریکا در خلیج فارس در دوره جورج دبلیو بوش.....
۱۰۵	پ) حمله آمریکا به افغانستان (دسامبر ۲۰۰۱).....
۱۰۷	ت) استراتژی محور شرارت.....
۱۰۸	جمع‌بندی.....

فصل چهارم: سیاست‌های آمریکا در خلیج فارس طی سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۸

۱۱۳	مقدمه.....
۱۱۴	الف) اشغال عراق توسط آمریکا (مارس ۲۰۰۳).....
۱۱۴	۱- عملیات روباه صحرا.....
۱۱۶	۲- اهداف آمریکا در حمله به عراق.....
۱۱۷	۳- نتایج و پیامدهای اشغال عراق.....
۱۱۷	۳-۱- پیامدهای منطقه‌ای.....
۱۱۸	۳-۲- پیامدهای بین‌المللی.....
۱۱۸	ب) طرح خاورمیانه بزرگ.....
۱۱۸	۱- تاریخچه طرح خاورمیانه بزرگ.....
۱۲۱	۲- اهداف اعلامی طرح خاورمیانه بزرگ.....
۱۲۱	۳- برنامه‌های پیشنهادی طرح خاورمیانه بزرگ.....
۱۲۳	پ) تداوم استراتژی اقدام پیشگیرانه.....
۱۲۵	نتیجه‌گیری.....

بخش ۳: تحولات امنیتی و سیاسی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس طی سال‌های

۱۹۹۱ تا ۲۰۰۸

۱۲۹	مقدمه.....
-----	------------

فصل اول: وضعیت امنیتی و سیاسی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس در دهه پایانی جنگ سرد

۱۳۰	مقدمه.....
۱۳۳	الف) اوضاع امنیتی.....
۱۳۴	۱- کشورهای شورای همکاری خلیج فارس و مسأله امنیت.....
۱۳۴	۲- عوامل ایجاد کننده ناامنی در بین کشورهای شورای همکاری خلیج فارس.....
۱۳۵	۳- وضعیت نظامی و امنیتی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس.....
۱۴۰	ب) اوضاع سیاسی.....
۱۴۱	۱- ساختار سیاسی.....

- ۱۴۳..... ۲- پارلمان و انتخابات.....
- ۱۴۴..... ۳- احزاب و جمعیت‌های سیاسی.....
- ۱۴۵..... ۴- مطبوعات و رسانه‌های گروهی.....
- ۱۴۶..... ۵- نقش زنان.....
- ۱۴۷..... جمع‌بندی.....

فصل دوم: تحولات امنیتی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس طی سال‌های ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۸

- ۱۵۳..... مقدمه.....
- ۱۵۴..... الف) مقطع اول: از تجاوز عراق به کویت در سال ۱۹۹۱ تا ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱.....
- ۱۵۴..... ۱- ابعاد حضور نظامی آمریکا در منطقه بعد از جنگ دوم خلیج فارس (۱۹۹۱).....
- ۱۵۶..... ۱-۱- همکاری‌های نظامی با امارات متحده عربی.....
- ۱۵۷..... ۲-۱- همکاری‌های نظامی با بحرین.....
- ۱۵۸..... ۳-۱- همکاری‌های نظامی با عربستان سعودی.....
- ۱۵۹..... ۴-۱- همکاری‌های نظامی با عمان.....
- ۱۶۰..... ۵-۱- همکاری‌های نظامی با قطر.....
- ۱۶۱..... ۶-۱- همکاری‌های نظامی با کویت.....
- ۱۶۲..... ۲- نگرانی‌های نظامی استراتژیک در مورد امنیت کشورهای شورای همکاری خلیج فارس.....
- ۱۶۳..... ۲-۱- مسابقه تسلیحاتی و نظامی‌گرایی افراطی در منطقه.....
- ۱۶۶..... ۲-۲- اثرات سیاست‌های ایالات متحده آمریکا و نظم نوین جهانی.....
- ۱۶۶..... ۳-۲- وضعیت امنیتی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس از سال ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۱.....
- ۱۶۸..... ب) مقطع دوم: از حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ تا اشغال عراق (۲۰۰۳).....
- ۱۶۸..... ۱- همکاری‌های نظامی آمریکا با کشورهای شورای همکاری خلیج فارس.....
- ۱۶۹..... ۱-۱- همکاری‌های نظامی با امارات متحده عربی.....
- ۱۶۹..... ۲-۱- همکاری‌های نظامی با بحرین.....
- ۱۷۰..... ۳-۱- همکاری‌های نظامی با عربستان سعودی.....
- ۱۷۰..... ۴-۱- همکاری‌های نظامی با عمان.....
- ۱۷۱..... ۵-۱- همکاری‌های نظامی با قطر.....
- ۱۷۱..... ۶-۱- همکاری‌های نظامی با کویت.....
- ۱۷۲..... ۲- وضعیت امنیتی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۳.....
- ۱۷۳..... پ) مقطع سوم: از اشغال عراق (۲۰۰۳) تا پایان دوره بوش پسر (۲۰۰۸).....
- ۱۷۴..... ۱- همکاری‌های نظامی آمریکا با کشورهای شورای همکاری.....
- ۱۷۵..... ۱-۱- همکاری‌های نظامی با امارات متحده عربی.....
- ۱۷۵..... ۲-۱- همکاری‌های نظامی با بحرین.....
- ۱۷۶..... ۳-۱- همکاری‌های نظامی با عربستان سعودی.....
- ۱۷۶..... ۴-۱- همکاری‌های نظامی با عمان.....
- ۱۷۷..... ۵-۱- همکاری‌های نظامی با قطر.....
- ۱۷۷..... ۶-۱- همکاری‌های نظامی با کویت.....
- ۱۷۸..... ۲- وضعیت امنیتی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس از سال ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۸.....

جمع‌بندی..... ۱۷۹

فصل سوم: تحولات سیاسی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس طی سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۸

مقدمه.....	۱۸۶
الف) مقطع اول: از تجاوز عراق به کویت در ۱۹۹۱ تا ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱.....	۱۸۷
۱- اصلاحات در نظام سیاسی امارات متحده عربی.....	۱۸۸
۲- اصلاحات در نظام سیاسی بحرین.....	۱۸۸
۳- اصلاحات در نظام سیاسی عربستان سعودی.....	۱۸۹
۴- اصلاحات در نظام سیاسی عمان.....	۱۹۰
۵- اصلاحات در نظام سیاسی قطر.....	۱۹۱
۶- اصلاحات در نظام سیاسی کویت.....	۱۹۱
ب) مقطع دوم: از حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ تا اشغال عراق (۲۰۰۳).....	۱۹۱
۱- مطرح شدن موضوع اصلاحات بعد از حادثه ۱۱ سپتامبر.....	۱۹۳
۲- انگیزه‌ها و اهداف آمریکا برای ترویج دموکراسی و ایجاد اصلاحات.....	۱۹۳
۳- روند اصلاحات سیاسی در کشورهای شورای همکاری خلیج فارس.....	۱۹۶
۱-۳- اصلاحات در نظام سیاسی امارات متحده عربی.....	۱۹۶
۲-۳- اصلاحات در نظام سیاسی بحرین.....	۱۹۶
۳-۳- اصلاحات در نظام سیاسی عربستان سعودی.....	۱۹۷
۴-۳- اصلاحات در نظام سیاسی عمان.....	۱۹۸
۵-۳- اصلاحات در نظام سیاسی قطر.....	۱۹۸
۶-۳- اصلاحات در نظام سیاسی کویت.....	۱۹۹
ت) مقطع سوم: از اشغال عراق (۲۰۰۳) تا پایان دوره بوش پسر (۲۰۰۸).....	۲۰۰
۱- اشغال عراق و پیامدهای آن بر روند اصلاحات سیاسی.....	۲۰۰
۲- طرح خاورمیانه بزرگ و تسریع روند اصلاحات سیاسی.....	۲۰۲
۱-۲- اصلاحات در نظام سیاسی امارات متحده عربی.....	۲۰۴
۲-۲- اصلاحات در نظام سیاسی بحرین.....	۲۰۴
۳-۲- اصلاحات در نظام سیاسی عربستان سعودی.....	۲۰۵
۴-۲- اصلاحات در نظام سیاسی عمان.....	۲۰۷
۵-۲- اصلاحات در نظام سیاسی قطر.....	۲۰۷
۶-۲- اصلاحات در نظام سیاسی کویت.....	۲۰۷
جمع‌بندی.....	۲۰۸

بخش ۴: نتیجه‌گیری و پیشنهادات

۱- خلاصه نتایج فصول تحقیق.....	۲۱۵
۲- نتیجه‌گیری موضوعی.....	۲۱۶
۳- راه‌کارها و پیشنهادات.....	۲۲۱
منابع و مأخذ.....	۲۲۳

فهرست جدول‌ها، نمودارها، نقشه‌ها و تصاویر

جدول‌ها

جدول (۱-۲-۱) میزان صادرات نفت کشورهای خلیج فارس در سال ۲۰۰۱.....	۱۹
جدول (۱-۱-۳) خلاصه ارقام بودجه‌های دفاعی اعضای شورای همکاری خلیج فارس (۱۹۶۰-۱۹۹۰).....	۱۳۶
جدول (۲-۱-۳) توان نظامی اعضای شورای همکاری خلیج فارس (۱۹۸۴).....	۱۳۷
جدول (۳-۱-۳) هزینه نظامی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس (۱۹۸۴-۱۹۹۰).....	۱۳۷
جدول (۱-۲-۳) هزینه‌های نظامی اعضای شورای همکاری خلیج فارس (۱۹۹۰-۱۹۹۶).....	۱۶۳
جدول (۲-۲-۳) قراردادهای نظامی اعضای شورای همکاری خلیج فارس (۱۹۹۰-۱۹۹۷).....	۱۶۴
جدول (۳-۲-۳) خرید تسلیحات نظامی شورای همکاری نسبت به تولید ناخالص داخلی (۱۹۹۵-۲۰۰۰).....	۱۶۴
جدول (۴-۲-۳) مانورها و تمرینات نظامی انجام شده توسط شورای همکاری خلیج فارس (۱۹۹۱-۱۹۹۸).....	۱۶۵
جدول (۵-۲-۳) هزینه نظامی ۴ کشور شورای همکاری به صورت درآمد ناخالص ملی (۱۹۹۶-۲۰۰۱).....	۱۶۵
جدول (۶-۲-۳) هزینه‌های نظامی اعضای شورای همکاری خلیج فارس در دوره (۲۰۰۱-۲۰۰۴).....	۱۷۲
جدول (۷-۲-۳) درصد خرید تسلیحات نظامی اعضای شورای همکاری خلیج فارس نسبت به تولید ناخالص داخلی (۲۰۰۱-۲۰۰۳).....	۱۷۲
جدول (۸-۲-۳) شاخصه‌های مهم نظامی شدن کشورهای شورای همکاری (۲۰۰۳-۲۰۰۵).....	۱۷۸

نمودارها

نمودار (۱-۲-۱) ذخایر انرژی خلیج فارس در جهان.....	۲۱
نمودار (۱-۲-۱) درصد واردات نفت آمریکا از خلیج فارس.....	۵۸
نمودار (۲-۱-۲) واردات نفت کشورهای جهان از خلیج فارس.....	۶۱

نقشه‌ها

نقشه (۱-۲-۱) تصویر ماهواره‌ای از خلیج فارس.....	۱۴
نقشه (۲-۲-۱) ذخایر اثبات شده نفت در جهان (۲۰۰۴).....	۱۹
نقشه (۳-۲-۱) ذخایر اثبات شده گاز در جهان (۲۰۰۴).....	۲۰
نقشه (۱-۳-۱) کشورهای شورای همکاری خلیج فارس.....	۳۱
نقشه (۱-۳-۲) نقشه جغرافیایی افغانستان.....	۱۰۵
نقشه (۱-۴-۲) کشورهای مشمول طرح خاورمیانه بزرگ.....	۱۲۰
نقشه (۱-۲-۳) حضور نظامی آمریکا در خاورمیانه و خلیج فارس.....	۱۵۶
نقشه (۲-۲-۳) پایگاه‌های نظامی آمریکا در خاورمیانه و خلیج فارس.....	۱۶۲

تصاویر

تصویر (۱-۲-۱) موقعیت راهبردی و ژئوپولیتیکی خلیج فارس.....	۱۴
تصویر (۱-۳-۱) نشست سران کشورهای شورای همکاری خلیج فارس.....	۳۳
تصویر (۱-۱-۲) اهمیت ایدئولوژیکی خلیج فارس.....	۵۹

- تصویر (۱-۲-۲) حمله عراق به کویت (۱۹۹۰)..... ۶۹
- تصویر (۱-۳-۲) حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱..... ۹۳
- تصویر (۲-۳-۲) نومحافظه‌کاران آمریکایی..... ۹۸
- تصویر (۳-۳-۲) حمله نظامی آمریکا به افغانستان..... ۱۰۷
- تصویر (۱-۴-۲) تصمیم نومحافظه‌کاران و مقامات نظامی آمریکا برای حمله به عراق..... ۱۱۶
- تصویر (۱-۲-۳) انعقاد قراردادهای نظامی آمریکا با کشورهای شورای همکاری خلیج فارس..... ۱۵۵
- تصویر (۱-۲-۳) فروش تجهیزات نظامی هوایی آمریکا به کشورهای شورای همکاری (۲۰۰۸)..... ۱۷۴

پیشگفتار

منطقه خلیج فارس، یکی از مهم‌ترین مناطق استراتژیک و ژئوپولیتیک جهان محسوب می‌شود. از عواملی که این اهمیت را برای منطقه به ارمغان آورده است، می‌توان به مواردی چون موقعیت ویژه آبراهی، وجود قطب‌های تجاری و مهم‌تر از همه وجود ذخایر عظیم نفت و گاز اشاره کرد. همه این عوامل، موجب شده است تا خلیج فارس در طول تاریخ همواره از حساسیت و اهمیت ویژه‌ای در صحنه رقابت‌های سیاسی، نظامی و بین‌المللی برخوردار باشد. یکی از مهم‌ترین کشورهایی که به ویژه بعد از جنگ جهانی دوم وارد عرصه رقابت‌های بین‌المللی شد، ایالات متحده آمریکا است. از آن زمان به بعد، آمریکا با منطقه خلیج فارس ارتباط دارد و تاکنون استراتژی‌ها و سیاست‌های مهمی را در راستای تأمین منافع خود در این منطقه استراتژیک به کار برده است.

در دهه‌های واپسین قرن بیستم، رخدادها و تغییر و تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و نظامی گوناگونی در منطقه خلیج فارس رخ داد. در میان این تحولات، جنگ دوم خلیج فارس (۱۹۹۱) از اهمیت زیادی برخوردار است؛ زیرا این جنگ و حوادث پس از آن، از جمله وقایع ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، حملات آمریکا به افغانستان در دسامبر ۲۰۰۱ و اشغال عراق در مارس ۲۰۰۳، موجب تغییر در نوع حضور نظامی آمریکا در خلیج فارس شد و آمریکا توانست با سیاست‌ها و استراتژی‌هایی که در این مقاطع زمانی به کار گرفت، در منطقه نقش تعیین‌کننده‌تری پیدا کند. هر یک از این رویدادها و سیاست‌هایی که آمریکا در این دوران اجرا نمود، علاوه بر اینکه زمینه را برای حضور نظامی گسترده این کشور در منطقه فراهم کردند، موجب تغییر در جهت‌گیری سیاست خارجی آمریکا و تلاش در راستای گسترش دموکراسی و اصلاحات سیاسی در کشورهای منطقه شدند. بدون تردید، همه این مسائل پیامدهای بسیار مهمی را بر اوضاع امنیتی و سیاسی کشورهای منطقه، خصوصاً کشورهای عربی شورای همکاری خلیج فارس به دلیل ضعف امنیتی و نظامی و همین‌طور فقدان شاخصه‌های دموکراسی در آنان بر جای گذاشت.

در این پژوهش، هدف نگارنده این است که پیامدهای حضور نظامی آمریکا را بین سال‌های ۲۰۰۸-۱۹۹۱، بر وضعیت امنیتی و سیاسی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس مورد بررسی دهد و ادعای آن را ندارد که مصون از خطا و اشتباه می‌باشد. امید است که تحقیق حاضر بتواند بخشی از زوایای حضور نظامی آمریکا در منطقه و پیامدهای آن را بر وضعیت سیاسی و امنیتی کشورهای شورای همکاری را روشن کرده و اطلاعات و داده‌های ارائه شده آن، گرهی - هرچند کوچک - از مشکلات فراروی پژوهشگران مسائل خلیج فارس، بگشاید.

بخش ۱

طرح تحقیق و کلیات

مقدمه

موقعیت جغرافیایی، از عواملی است که در رفتار سیاسی دولت‌ها و شکل‌گیری تصمیمات سیاسی داخلی و خارجی آن‌ها نقش مؤثری دارد. موقعیت استراتژیکی، موقعیتی است که بالقوه، قدرت جهانی را به دارنده‌ی آن بدهد، به عبارت دیگر به گونه‌ای باشد که حوادث آن بازتاب‌های منطقه-ای، قاره‌ای و یا جهانی داشته باشد. گذرگاه‌های طبیعی دریایی، موقعیت‌هایی هستند که هم در قدرت ملی و سیاست خارجی کشورها تأثیر دارند و هم در استراتژی‌های نظامی و بحری مورد توجه قرار می‌گیرند؛ در نتیجه ژئوپولیتیک و ژئواستراتژی در آن‌ها با هم هماهنگ و منطبق می‌شود.

خلیج فارس به عنوان یک منطقه استراتژیکی، از دیرباز تاکنون و از جنبه‌های گوناگون تحت تأثیر سیاست و عوامل تأثیرگذار گوناگون، دارای اهمیت بود است. استعداد‌های ژئوپولیتیک، ژئواکونومیک، ژئواستراتژیکی، در ارتباطی تنگاتنگ موجبات برتری و کانون توجه قرارگرفتن این منطقه برای سایر نقاط و مهم‌تر از همه کشورهای قطب دنیا و منطقه را فراهم آورده است. از لحاظ ژئوپولیتیک، وجود دولت‌هایی با سیاست‌های خاص خود و حضور دولت‌های فرامنطقه‌ای؛ از لحاظ ژئواکونومیک، وجود منابع طبیعی نفت و گاز، آبیان و مروارید؛ از لحاظ ژئواستراتژیکی، قرار گرفتن بر سر راه اروپا، شبه قاره هند و آسیای مرکزی؛ بر اهمیت این منطقه افزوده است.

علاوه بر این، منطقه خلیج فارس با محیط مشترکش بهترین فرصت را برای همکاری دولت‌های ساحلی با یکدیگر به منظور ایجاد یک سازمان اقتصادی فراهم آورده است. شورای همکاری خلیج فارس نمونه‌ای از همکاری اقتصادی، سیاسی و امنیتی کشورهای عربی حوزه خلیج فارس است که بر اساس دو رخداد مهم منطقه‌ای در ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ (۱۱ فوریه ۱۹۸۰ م.) و ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ (۲۲ سپتامبر ۱۹۸۰ م.) یعنی سقوط رژیم سلطنتی در ایران و بروز جنگ عراق علیه ایران تکوین یافت. شکل‌گیری این شورا به مثابه پاسخ کشورهای عضو آن به برداشت تهدیدآمیز از تحولات و تهدیدات درون منطقه‌ای بود.

با توجه به اهمیت منطقه خلیج فارس و مسائل مربوط به آن، ضروری است تا مروری هر چند مختصر بر ویژگی‌های این منطقه استراتژیکی و ژئوپولیتیک و همچنین تشکیل شورای همکاری خلیج فارس به عنوان نقطه عطفی در عرصه سیاست‌های منطقه‌ای، داشته باشیم. بخش حاضر، سه فصل را شامل می‌شود. فصل اول، که همان طرح تحقیق می‌باشد، به بیان مواردی چون تعریف مسأله، سوابق پژوهشی موضوع، بیان سؤال اصلی و فرضیه تحقیق و همچنین تعریف مفاهیم و سازماندهی تحقیق اختصاص دارد. در فصل دوم به خصوصیات منطقه خلیج فارس به عنوان یک منطقه ویژه ژئوپولیتیک و ژئواستراتژیکی و دلایل این اهمیت، همچنین نقش ابرقدرت‌ها در منطقه پرداخته می‌شود. در فصل سوم، ضمن اشاره به تاریخچه تأسیس شورای همکاری خلیج فارس، به اهداف و ساختار شورا پرداخته، در ادامه مواضع و دیدگاه‌های شورا در خصوص مسائل امنیتی و سیاسی بیان شده و در نهایت نقش آمریکا در تشکیل شورای همکاری خلیج فارس، مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

فصل اول

طرح تحقیق

تعریف مسأله

منطقه خلیج فارس با توجه به برخی ویژگی‌های منحصر به فرد خود، از جمله وجود ذخایر عظیم نفت و گاز، وجود قطب‌های تجاری و موقعیت ویژه آبراهی و استراتژیک یکی از مناطق راهبردی و ژئوپولیتیک دنیا است. این منطقه از دیرباز شاهد چالش قدرت و دخالت مداوم کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بوده است. این دخالت‌ها، قبل از شروع جنگ سرد، دارای ماهیتی اقتصادی و سودجویانه بود، اما پس از این دوران، ماهیت مداخلات خارجی جنبه امنیتی و سیاسی یافت و هر یک از دو ابرقدرت آمریکا و شوروی تلاش داشتند با تسلط بر مناطق استراتژیک برتری خود را بر رقیب افزایش دهند. با پایان جنگ سرد و فروپاشی نظام دوقطبی، ماهیت مداخله قدرت‌های خارجی در مناطق حساس، جنبه امنیتی و سیاسی خود را تا حدود قابل توجهی از دست داد و جنبه‌های اقتصادی آن تقویت شد.^(۱)

ژئوپولیتیک خلیج فارس، در طول قرون گذشته دچار تغییر و تحول شده که عمدتاً این تغییر و دگرگونی به مبادله قدرت در منطقه خلیج فارس بر می‌گردد. جدا از مسائل ناشی از رقابت‌های نفتی کشورهای بزرگ، در دهه‌های پایانی قرن بیستم، رخدادها و تغییر و تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و نظامی گوناگونی در منطقه خلیج فارس رخ داده است. از جمله دو جنگ جهانی اول و دوم و آثار و پیامدهای ناخوشایند آن، شکل‌گیری نظام دوقطبی پس از جنگ جهانی دوم، کسب استقلال کشورهای منطقه در فاصله سال‌های بین دو جنگ جهانی و پس از آن تدوین و اعلام دکترین‌های ترومن، آیزنهاور، نیکسون، کارتر، برژنف، ریگان، کلینتون و بوش که هدف اجرایی آن‌ها عمدتاً متوجه کشورهای خاورمیانه و خلیج فارس بوده است، پیروزی انقلاب اسلامی